
РЕЦЕНЗИЯ
на монографію **Б. В. Змерзлого та Є. О. Вороніної**
«ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СОЗДАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАРАНТИННЫХ
УЧРЕЖДЕНИЙ В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В КОНЦЕ XVIII –
НАЧАЛЕ XX ВВ. (НА МАТЕРИАЛАХ ТАВРИЧЕСКОЙ ГУБЕРНИИ)»

Копиленко О. Л.

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України,
академік Національної академії правових наук України

Надана до рецензії монографічна робота Змерзлого Б. В. та Вороніної Є. О. «Правовые основы создания и деятельности карантинных учреждений в Российской империи в конце XVIII – начале XX вв. (на материалах Таврической губернии)» присвячена дослідженню досить важливого питання розвитку антиепідеміологічних та санітарних служб держави, якими у свій час були карантинні установи у Російській імперії.

Ця наукова праця охоплює той період у житті європейських народів, коли епоха Просвітництва торкнулась не лише літератури та прикладних наук, але й були отримані, узагальнені та здобули широке розповсюдження й застосування перші важливі знання людства у галузі медицини, а говорячи більш конкретно, вміння попередження та боротьби з найбільш небезпечними інфекційними хворобами.

Звернення ж авторки саме до Півдня України тим більш вірне, що саме його кордони зі східним світом стали найбільш небезпечним регіоном імперії у сенсі епідеміологічної безпеки. Активний розвиток цих земель, їх торгівельні зв'язки з землями підвладними Туреччині, та майже повна відсутність у цій країні довгий час будь яких заходів боротьби з розповсюдженням епідемічних хвороб, змусило керівництво Російської імперії переосмислити раніше застосовувані підходи у цих питаннях. Саме тому консолідація досвіду у галузі боротьби з розповсюдженням епідемій, необхідність забезпечення безпеки населення призвели до необхідності створення окремої спеціальної служби у державі – системи карантинних установ, основу якої завжди складали саме установи, що розташовувались на Півдні України.

У вступі свого дослідження Борис Володимирович та Євгенія Олегівна загалом логічно окреслили актуальність роботи, мету і завдання дослідження, теоретичну основу роботи. Також важливим вважаю і те, що попередньо викладені у монографії матеріали були представлені широкому загалу науковців через низку наукових публікацій у часописах, затверджених ВАК, та зроблених Борисом Володимировичем та Євгенією Олегівною повідомлень на наукових конференціях різного рівня. Завдяки цьому основні положення рецензованої роботи пройшли необхідну апробацію та обговорення у колах наукової громадськості.

Звертають на себе увагу і опрацьовані авторами історіографія проблеми та досить потужна джерельна база роботи. У ході опрацювання та аналізу головних джерел автори детально розглянули фактично весь комплекс законодавчих та нормативно-правових актів, що торкаються безпосередньо проблеми дослідження, у тому

числі і такі найважливіші, як карантинні статuti. У цьому випадку Змерзлий Б. В. та Вороніна Є.О. не лише формально надають аналіз цих консолідованих актів, але й вказують на причини різного характеру, що призвели до появи кожного із них.

Звертає на себе і опрацьований авторами монографії масив архівних документів, а саме наступні фонди Державного Архіву Автономної Республіки Крим: ф. 195 «Управління губернським карантинним округом Феодосії, м. Феодосія Таврійської губернії»; фонд 242 «Керченське карантинне управління, м. Керч Таврійської губернії» та фонд 350 «Керченська піврота прикордонної карантинної варті, м. Керч Таврійської губернії». Використання саме документів архівосховища дозволило детально та на конкретних прикладах показати процес безпосереднього утворення, розвитку та діяльності карантинних установ, розкрити регіональні особливості їх роботи, зв'язки та співпрацю з іншими державними установами, особистий склад тощо. Загалом, джерельна база роботи є досить ґрунтовною та такою, що повною мірою дозволяє розкрити всі поставлені у роботі завдання.

У першому розділі роботи автори звертаються до проблеми розвитку карантинних заходів у Російській імперії та появи перших карантинів як самостійних установ у XVIII ст. Такий підхід дозволив вказати, що система карантинних установ як окрема державна служба, були утворені з урахуванням та консолідацією багатого вітчизняного та іноземного досвіду у цій галузі. Його розвиток та накопичення, спроби створення постійно діючих відповідних установ, та тимчасових, таких, що відкривалися лише під час безпосередніх загроз епідемій, поряд із нагальною необхідністю антиепідеміологічного захисту теренів держави, особливо нещодавно приєднаних на Півдні України та Криму, все це стало важливими передумовами як до розробки системного карантинного законодавства, так і до утворення потужної антиепідеміологічної прикордонної служби, основою якої і були карантинні установи.

Безумовно, необхідним є звернення авторів до дослідження карантинних статутів. Адже саме ці консолідовані законодавчі акти стали основою діяльності всієї мережі карантинних установ, регулювали склад кожної з них, завдання, напрямки праці, послідовність дій, обов'язки кожного службовця, розташування приміщень, взаємодію з іншими державними установами та службами, підпорядкування відповідним посадовим особам та органам. Складність у виконанні цього завдання для Бориса Володимировича та Євгенії Олегівни, передусім, було у тім, що прийняті послідовно карантинні статuti 1800, 1818, 1832 і 1841 рр. мають кожен досить значний об'єм, істотно різняться між собою за складом та логікою, засобами регулювання тощо.

Незважаючи на це, як на мій погляд, науковці відмінно справилися із цим завданням. Їм вдалося показати загальне і відмінне, логіку законодавця, вплив часу й медичної науки та інші важливі фактори, що впливали на зміни у цих статутах. При цьому дослідники зуміли відтворити у цьому підрозділі головне – структуру карантинної служби на кожному її етапі діяльності, основні напрямки діяльності та її внутрішню логіку.

Значну увагу автори приділили і розкриттю проблеми створення карантинних установ на Півдні України та Криму наприкінці XVIII – першій половині XIX ст.

Окремо прослідковується порядок утворення та особливості діяльності карантинних установ у Бессарабії. Цей підхід дав змогу показати карантинні установи Таврійської губернії як частину загальної системи, їх взаємодію та співпрацю тощо.

Важливим є, як на мою думку, і звернення авторів до дослідження особливостей створення та діяльності карантинних установ в інших регіонах імперії – Сибіру, Кавказі, Оренбурзькій губернії тощо. Яскравим доповненням цього є виклад дослідників з використаних російським урядом того часу засобів із забезпечення антиепідеміологічної безпеки у басейнах Балтійського та Білого морів. Саме тут вперше було збудовано міжнародну систему забезпечення відповідних заходів, знайшли своє застосування нестандартні підходи у відповідних галузях та непростих умовах регіону.

У окремому підрозділі автори з використанням широкого кола архівних матеріалів та на конкретних наочних прикладах виокремили такі основні напрямки діяльності карантинних установ Криму у першій половині XIX ст.: 1) очищення і огляд судів і їх команд; 2) контроль за судами, що розбилися, їх командами на місцях, лікарський огляд викинутих морем на берег мертвих тіл; 3) контроль за особами людей, що в'їжджали в межі імперії; 4) нормотворчість; 5) безпосередня боротьба з проникненням епідемій.

Дослідники справедливо вказують, що лише фахівці-практики могли скласти найбільш ґрунтовні та продумані документи у цій галузі, як це було із окремими карантинними статутами, інструкціями тощо.

Особливу увагу приділили автори ще одному малодослідженому інституту та проблемі, а саме такому процесу, як створення та подальша діяльність такого органу державної служби, як карантинна варта. Їм вдалося розкрити усю складність процесу її створення, коли довгий час державні діячі досліджуваної епохи не могли прийти до єдиної думки щодо співвідношення обов'язків та функцій карантинної та прикордонної варти, їх кількості та співпраці тощо.

У останньому розділі свого монографічного дослідження Борис Володимирович та Євгенія Олегівна звернулися до вирішення таких проблем, як підготовка й ухвалення карантинного статуту 1866 р.; розвиток інституту карантинних установ у другій половині XIX – на початку XX ст.; становлення та розвиток інституту карантинної варти у Криму на прикладі Керченських підрозділів; діяльність Керченського карантинного округу у другій половині XIX – початку XX ст.; організація карантинної служби в Кавказькому регіоні після прийняття статуту 1866 р; міжнародна співпраця Росії у справі боротьби з епідеміологічними захворюваннями в кінці XIX – на початку XX ст.

Однією з головних ідей цього розділу, поряд із виконанням інших важливих завдань дисертаційної роботи, як на мою думку, є те, що шановні Змерзлий Б. В. та Вороніна Є. О. вдало від першого і до останнього підрозділу цієї частини роботи наочно показали вплив міжнародних чинників на розвиток карантинних установ Півдня України, відмову Росії від політики самоізоляції, взяття курсу на колективні зусилля та взаємовигідну співпрацю з європейськими країнами у цьому питанні. Якщо починався цей процес для Російської імперії як необхідність з примусу, через поразку у Кримській війні, то своє логічне продовження він отримав у якості сві-

домих та ініціативних дій держави з забезпечення колективної санітарно-епідеміологічної безпеки населення, захист сталого економічного розвитку та міжнародної торгівлі. У цьому сенсі були спрямовані всі кроки керівництва держави і у випадку подальшого розвитку та ліквідації карантинних установ.

Незважаючи на вищезазначене, маю виказати такі зауваження щодо змісту роботи: 1) Авторам, як на мою думку, необхідно було б хоч би дотично розкрити основні засади організації карантинних установ у інших державах. Так можна було би з'ясувати, чи запозичила Російська імперія певні підходи у організації своєї карантинної мережі, якщо так, то у якому ступені; 2) Показати, наскільки це можливо, на які групи товарів карантинні службовці у різних регіонах імперії мали звертати особливу увагу у своїй роботі; 3) Надати власну оцінку ефективності досліджуваної системи карантинних установ, досконалості галузевого законодавства.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, слід вказати, що власне монографічна робота справляє досить позитивне враження, а її висновки цілком відповідають поставленим завданням та вирішують їх. Дослідження є вельми актуальним з погляду реорганізації санітарно-епідеміологічної служби України, дозволяє проаналізувати та використати вітчизняний та світовий досвід. До того ж, рецензована робота є першою науковою спробою комплексного дослідження правової бази та практичної діяльності карантинних установ як у Російській імперії загалом, так і на Півдні України зокрема.